

Michel Foucault ZROZENÍ BIOPOLITIKY

Přel. P. Horák, Brno (CDK) 2009,
349 str.

Přednášky ze zimního semestru roku 1979, které nesou poněkud matoucí název *Zrození biopolitiky*, mají v celku Foucaultova místa relativně výjimečné postavení. Zatímco přinejmenším až do konce sedmdesátých let bylo konstantním polem Foucaultova zájmu myšlení 17.–19. století a počátkem osmdesátých let se jeho pozornost stáčí mnohem hlouběji do historie, až k textům klasické antiky, v probíraných přednáškách podniká neočekávaný a ojedinělý výlet do století dvacátého, a to téměř až do vlastní současnosti.

Rozdíl však nespočívá pouze ve stoletích, ale rovněž v tematické a metodologické perspektivě. Obvykle se totiž dílo tohoto myslitele rozčleňuje zhruba do tří fází, charakterizovaných jak obsahovou, tak formální proměnou. Od archeologie vědění přes genealogii mocenských technik až k analýzám etických technik péče jedince o sebe samého. V rámci naznačeného vzorce představují recenzované přednášky jistou anomálii či vybočení. Bližší pohled na Foucaultovy texty z této doby ovšem odkryje stopy mnohem rozsáhlejšího projektu „dějin technik vládnutí“ nebo jinak řečeno dějin toho, čemu sám Foucault dal obtížně přeložitelné jméno „gouvernementalité“ (v Horákově překladu „vládnost“).

V první přednášce autor jednak rekapituluje předchozí kurs,¹ který se v rámci analýzy „gouvernementality“² věnoval pojmu státního zájmu či státní rezony („la Raison d'État“) a policejního státu („l'État de police“). Zde nacházíme rovněž základní nastínění Foucaultovy metody i odpovědi na otázku po obsahu pojmu „gouvernementalité“ (resp. „gouvernement“ nebo „art de gouverner“). Pro Foucaulta bude tento termín znamenat vždy určitý typ praxe vládnutí, tedy soubor principů, pravidel či technik a reflexí o tom, co znamená vládnout a jak toto vládnutí praktikovat. Zde se již setkáváme se dvěma typickými metodologickými kroky Foucaultových historicko-politických analýz ze sedmdesátých let. Za prvé jde o odmítnutí typu analýz vycházející z modelu státu či obecněji suverenity jakožto privilegovaného vykonavatele politické moci, za druhé s ním spojený Foucaultův „nominalismus“ či příznačněji (a s užitím jeho vlastních slov) „převrácený historicismus“ („l'inverse de l'historicisme“). „Předpokládejme, že neexistují obecniny“, tak zní základní metodologické vymezení, které si před vstupem do konkrétní analýzy zapovídá apriorní konstrukci „velkých“ pojmů, jako je stát, suverén, občanská společnost nebo poddaný. Pak ale samozřejmě vystává naprosto základní otázka, čeho

¹ Jde o kurs *Sécurité, Territoire, Population. Cours au Collège de France (1977–1978)*, Paris 2004.

² Z důvodů, které osvětlíme v závěru recenze, budeme používat slovo „gouvernementalita“; nebudeme se tedy držet Horákova překladu.

a jaké dějiny chce Foucault vlastně psát. Odmítneme-li vstupní apriorní konstrukce, pak lze jen těžko obhájit, že by je governmentalita mohla nějakým způsobem nahradit, natož být přímo objektem bádání. Není proto divu, že se Foucault uchyluje k nanejvýš obecným opisům (spíše než definicím) tohoto pojmu, a to především ve výkladovém rámci praktik či technik, které podle něj při stanovování historických modalit a chronologických řezů umožňují větší variabilitu a pružnost než jednoznačně definovaný předmět analýzy.

Takováto charakteristika patrně není dostačujícím popisem metody. Můžeme se například ptát, do jaké míry se ony zmíněné obecniny, sloužící jako analytický model, liší od foucaultovských praktik či technik, resp. co těmto novým instrumentům brání stát se obecninou a rovněž co nám umožňuje rozpoznat historickou odlišnost jednoho režimu governmentality od druhého. Půjde tedy o otázku po samotném předpokladu či podmínce historicity. Jak se nám snad podaří ukázat níže, i na tyto otázky lze ve Foucaultově textu najít odpověď.

Vraťme se nyní k tematickému rámci. Ihned nás zarazí, že Foucault – alespoň soudě podle názvu – jako by opakoval problém, který již jednou popsal v závěru prvního dílu *Dějiny sexuality*. Zde biopolitiku charakterizoval jako typ moci, v němž centrální postavení zaujímá holá existence člověka. Odtud rovněž vyplývá klíčová role pojmu „populace“ a s tím spojená snaha o její kontrolu a regulaci. Zatímco však *Vůle k vědění* tematickovala především různé okruhy zájmů uvedené kontroly, v tomto cyklu

přednášek zaměřuje Foucault pozornost na něco, co tvoří zároveň protipól i spojence této biopolitiky: „[T]eprve až se jednou bude vědět, co to byl onen vládní režim zvaný liberalismus, bude se moci, jak mně připadá, uchopit to, co je biopolitika.“ (34)³ To je také zhruba poslední místo, kde je termín biopolitika zmíněn. Foucaulta dále zcela pohltila problematika liberalismu, jeho geneze a jeho historických modalit. Bezprostřední podnět k tomuto posunu ovšem nedala bezduchá záliba v historii, nýbrž (jak lze u Foucaulta vždy očekávat) přítomná skutečnost, konkrétně rozmach liberálního uvažování v sociální a hospodářské politice sedmdesátých let.

Člověka alespoň trochu zběhlého v dějinách politických ideologií jistě neohromí Foucaultova datace zrodu liberálního myšlení, tedy druhá polovina 18. století. Důležité ovšem je, kam, jakým způsobem a v jaké podobě jej Foucault umísťuje. Především je zrod liberalismu nepochopitelný bez „doktríny“ státního zájmu, která se rodí v 16. a 17. století na troskách středověkých představ o jednotném politickém impériu – „jakési theofanie Boha ve světě“. Počínaje tímto okamžikem mizí z politických reflexí jeden stát-impérium jakožto konečný cíl a smysl existence jiných států a do popředí pronikají státy v plurálu, které si účel vlastního bytí nesou samy v sobě. Jejich existence bude podpírána dvěma principy: vnějším, který bude brát na vědomí omezenost vlastní moci navenek, a tím i konkurenci mezi jednotlivými státy, a vnitřním,

³ Čísla v závorkách odkazují na strany recenzovaného díla.

jenž naopak zajistí takřka ničím neomezené uplatňování vlastní moci v rámci svého politického uspořádání. Jakožto kritický pól proti této suverennitě krystalizuje ve zmíněném období určitý typ práva, jenž je zdrojem vnějšího omezení státního zájmu. Objevuje se ve dvou podobách: buď jako apel na „fundamentální zákony království“, nepřekročitelných žádnou absolutní moci, nebo jako odvolání na přirozená a nezczitelná práva, případně na různé teorie smlouvy, v nichž se zdůrazňují původní historické dohody mezi panovníkem a poddanými. Ať už však s odkazem na přirozenost či Boha, počátek či dávnou historii, vždy se právo manifestuje jako kritický princip, vnější vůči státnímu zájmu, a do budoucna bude posuzovat státní zájem z hlediska jeho (ne)legitimity. Naproti tomu zhruba od druhé poloviny 18. století se – tentokrát v rámci státního zájmu – postupně rodí určitý typ diskursu, který se pokouší stanovit meze governmentální racionality z jejich vlastních zdrojů. Problém (ne)legitimity nahradí kritériem užitku či nezdaru, a umožní tak nástup většiny otázek, které bude řešit utilitarismus. Celek těchto diskursů Foucault označí termínem „politická ekonomie“. A právě v tomto bodě nám Foucault umožňuje pochopit, v čem je politická ekonomie opravdu politická. Zdaleka totiž není jen ekonomickou doktrínou, spíše naopak – tou se stává až druhotně.⁴ Její primární význam

tkví v tom, že reflektuje samotné vládní praktiky, jejich specifickou povahu i povahu jejich předmětu. Tato specifická povaha se zde již nechápe jako vůči vládě dřívější, a proto nedotknutelná práva, nýbrž jako druhá strana mince samotného výkonu vládní moci. Politická ekonomie ustanovuje kritický, sebeomezující princip vládnutí, jehož prostřednictvím se bude vláde neustále klást otázka, zda nevládne příliš, zda dokáže najít střední bod mezi mocenským „vice“ či „méně“ a zda nezasahuje do oblastí, které jejímu vědění unikají, takže jakékoli zásahy by měly pro tuto oblast nežádoucí a škodlivé následky. Rozhodně nás nepřekvapí, že takovýmto privilegovaným regionem bude trh, který navíc prostřednictvím cenového mechanismu získává funkci jakéhosi testu všech vládních aktivit. Trh, tvrdí Foucault, se takto stává jakýmsi místem pravdy, na němž se ověřuje a vyvrací vládní praxe a na němž se obecně vzato „určuje skutečná hodnota věcí“.

Politická ekonomie se tak stává centrálním nástrojem liberalismu čili – Foucaultovými slovy řečeno – „liberální vládní praxe“. Jejím důsledkem v rovině práva je odlišení domény, v níž tato praxe intervenuje, a oblasti svobody, tedy přesněji řečeno oblasti, kde jsou ovládaní nezávislí na vládnoucích a do níž vláda zasahovat nesmí. Toto sebeomezování moci se přitom neodvíjí od respektu k individu a jeho právům, ale z „evidence ekonomické analýzy

⁴ Vzpomeňme si jen, jak ryze ekonomicky definuje politickou ekonomii např. K. Marx: „... klasickou politickou ekonomii rozumím všechnu politickou ekonomii, počínaje W. Pettym, která

zkoumá vnitřní souvislosti buržoazních výrobních vztahů“; viz *Kapitál. Kritika politické ekonomie*, díl I, kniha 1, kol. překl., Praha 1953, str. 99, pozn. 31.

samotné“. Právě v tom totiž spočívá naturalistická doktrína fyziokratů. Ekonomické procesy jsou zde chápány jako mechanismy, jimž je vlastní spontaneita. Na druhé straně by podle Foucaulta bylo mylné domnívat se, že tyto domény spontaneity a svobody chápe liberalismus jako jakési danosti, které nezbyvá než respektovat. Právě naopak. Liberalismus jako režim vládnutí je typem jednání, jež se o svobody stará, vytváří je a kontroluje. Klíčovým legitimizačním argumentem pro takovou politiku se stává bezpečnost. Liberalismus neustále vyvažuje a kalkuluje jedno s druhým – bezpečí jedince se stává rubem jeho svobody –, a právě tato vnitřní tenze způsobuje všechny velké krize liberálního způsobu vlády. Důsledkem podobných krizí jsou pak samozřejmě vždy jen zesílené státní intervence do ekonomiky; charakteristickými fenomény jsou tu Rooseveltův New Deal, keynesianismus a Beveridgeův plán. Foucault zde chce především dát na srozuměnou, že tyto „nezdravé“ státní aktivity, které omezují různé svobody v zájmu zachování svobody samotné, nejsou liberální governmentalitě vůbec vnější, ale naopak představují imanentní rys jejich dějin. Právě na tuto krizi a „ohrožení“ liberalismu kriticky zareagují dvě ekonomické školy – německý ordoliberalismus freiburské školy a americký neoliberalismus chicagské školy. Foucault je pojímá jako dva možné modely politické praxe liberalismu 20. století.

Německý ordoliberalismus se začíná formovat ve třicátých letech na universitě ve Freiburgu kolem Waltera Euckena a Wilhelma Röpkeho.

Definitivně jej však proslavil až politik-ekonom Ludwig Erhard těsně po II. světové válce, kdy se ordoliberalismus stává v podstatě ideovou základnou nově vzniklého německého státu. Foucault se ve své analýze zaměřuje především na tři problémy ordoliberalismu: 1) nutnost nové koncepce státu v historicky jedinečné situaci poválečného Německa; 2) nová metodologie, která se rozchází s klasickým liberalismem, a s ní spojená nová koncepce trhu; 3) nová koncepce společnosti, postavená na modelu podniku.

Nová koncepce liberálního státu je (a) výsledkem překerní historické situace, v níž se Německo nachází po druhé světové válce – diskontinuita právních a politických institucí nakonec vyústila do koncepce státu jakožto primárního garanta výkonu ekonomické svobody (formální zákonné podmínky pro fungování tržní ekonomiky). Ale rovněž (b) je tato koncepce důsledkem ordoliberalistické kritiky státu. Zde se setkáváme s jedním z nejfantastičtějších akrobatických čísel kritiky „socialistického etatismu“ ve 20. století, která spočívala zvláště na dvou bodech: za prvé šlo o denunciaci veškerých pokusů o možné státní intervence do ekonomické oblasti, které podle ordoliberalů vedou dříve či později k nacismu – odtud i celá kritika keynesianismu a Beveridgeova plánu jakožto nutného předstupně nacistického státu – a za druhé o úplné převrácení „tradicionalistické“ kritiky kapitalismu (W. Sombart, F. Tönnies, ale např. i W. Benjamin či H. Marcuse). Problém podle ordoliberalů nespočívá v kapitalismu jakožto původci masové a anonymní

společnosti, nýbrž ve státní racionalitě, která nerespektuje liberální tržní ekonomiku. Není divu, že tato hysterická fobie ze státu („přelud paranoidního a požíravého státu“, 168) se stává terčem Foucaultova posměchu. Není příliš složité uhadnout proč. Ona státní racionalita a liberálně tržní koncepce trhu jsou podle Foucaulta dvěma stranami téže mince. Foucault se tak postupně rozchází s veškerou sociální filosofií, která se ponese ve znamení kritiky moderní masové společnosti, ať už přichází z levé (frankfurtská škola, H. Marcuse) či pravé strany (ordoliberalismus, W. Sombart).

Druhým bodem, který odlišuje ordoliberalismus od klasického liberalismu 18. a 19. století, je metodologie. Freiburská škola kritizuje sféru chápání ekonomiky jako oblasti spontaneity (vliv Husserlovy kritiky epistemologického naturalismu), kterou vládní racionalita ponechává mimo sféru své působnosti, a místo toho analyzuje tržní mechanismy podle určitého formálního modelu, jehož esenci již oproti dřívějšíku nebude směna (čili ekvivalence), ale konkurence (a tedy nerovnost). Ekonomická teorie analyzuje konkurenci jako formální mechanismus a určuje jeho optimální důsledky. Odtud také odmítnutí koncepce „laissez-faire“, která je právě výrazem naturalistické naivity.

Posledním rozlišujícím rysem freiburského ordoliberalismu je specifické pojetí individua v ekonomickém životě. Zde se opět setkáváme s Foucaultovou nedůvěrou vůči veškerým analýzám kapitalismu, které jsou založeny na kritice masové společnosti, společnosti konzumu a zbožního fetišismu. Nová technika

ordoliberalního režimu vlády podle něj neusiluje o nivelizaci a uniformitu konzumenta, ale naopak o diverzifikaci podnikatelských a výrobních aktivit a prosazení konkurence jako výsostného regulačního principu společnosti. Forma podniku již není vyhrazena ekonomickým subjektům – podle klasické ekonomie vlastníkům výrobních prostředků, proti nimž stojí nemajetný jednotlivec, který prodává svou pracovní sílu –, ale je vztažena na co největší počet ekonomických aktivit, jež si mezi sebou navzájem konkurují.

Americká varianta neoliberalismu je podobně jako evropský neoliberalismus reakcí na zesílené státní zásahy Rooseveltova „Nového údelu“ a keynesianismu. Foucault se v rámci studia amerického neoliberalismu (v podání chicagské školy – F. Knight, M. Friedman, G. Stigler, G. S. Becker) zaměří zvláště na dva body, jež budou ve formování americké verze neoliberalní governmentality hrát zásadní roli: jednak na teorii lidského kapitálu a jednak na extrapolaci modelu tržního mechanismu do mimoekonomických oblastí.

Zvláštním přínosem teorie lidského kapitálu je podle Foucaulta to, že do ekonomické analýzy vrací roli práce. Privilegovaným předmětem ekonomické analýzy přestává být produkt a jeho distribuce a stává se jím ekonomické chování jednotlivců, určované kalkulem účelnosti při využívání dostupných zdrojů. Chicagská škola tady svým způsobem dovádí do krajnosti koncepci podniku nastolenou v německém ordoliberalismu. Podnikem se stává v podstatě každé individuum, které se podílí na

ekonomickém procesu. Kapitál představují jeho schopnosti a kompetence a mzda tvoří vlastní zisk. Dualismus klasické politické ekonomie, v níž proti sobě stojí majitel výrobních prostředků a vlastník pracovní síly, je zde definitivně rozbit.⁵

Tato koncepce však zcela zásadním způsobem uvolňuje nebývale mnoho prostoru tomu, co bychom s Foucaultovou licencí nazvali biopolitikou (nebo spíše „bioekonomikou“) 20. století. Pokud lidský kapitál představuje centrální problém ekonomiky, pak do hry novým způsobem vstupují problémy hygieny, genetiky, psychologie, zkrátka celého komplexu expertního vědění jako prostředků k vylepšování tohoto kapitálu. Rozbití výše zmíněného dualismu a nahrazení pracovní teorie hodnoty teorií mezního užítku má však spolu s novou biopolitikou ještě jeden důsledek, který nám Foucaultův text naznačuje. Tím, že se neoklasická politická ekonomie spolu s teoretickými pojmy klasické ekonomie zbavila rovněž určitého typu utilitarismu založeného na kvantifikaci zájmů a dobra (J. Bentham), zbavila stát („státní zájem“) posledního velkého prostředku pro kontrolu trhu a zároveň tím umožnila pronikání tržní racionality do mechanismů racionality státní. Současné postupné mizení státu (i s jeho

sociálními funkcemi) je toho dostatečným důkazem. Už Foucault si tedy byl dobře vědom, že již v jeho době docházelo v západních demokraciích k oslabování státu a nikoli jeho bujení, jak se nás o tom snaží s železnou pravidelností přesvědčit všechny neo-liberální politické trendy (171).

Pokud se německý liberalismus pokoušel vyvážit určité negativní důsledky tržní ekonomiky určitou promyšlenou *Gesellschaftspolitik*, umožňují formování určitého politického a morálního rámce mimo tržní konkurenci, jeví se americká politika neo-liberalismu bez debat jako mnohem radikálnější. Tržní mechanismus zde totiž funguje jako „princip porozumění, rozšířování sociálních vztahů a individuálního chování“, což jej činí vhodným i pro analýzu v mimo-ekonomických oblastech. Podle autora této politické perspektivy Garyho Beckera to v principu znamená filtrovat veškeré lidské jednání rastrem vztahu nabídky a poptávky.

Foucault však na tomto typu politiky považuje za důležitý jeden charakteristický rys: vytváří podle něj prostor, který není určován mechanismy normalizace a vyloučení, ale naopak se v něm uplatňuje určitý systém diference, kde existuje pole pro „oscilaci, toleranci a minoritní praktiky“. Setkáváme se zde s úplně jinou představou o technice vládnutí, než jak nám ji podle Foucaulta vykresluje politická filosofie a ekonomie 18. a 19. století. Tato „gouvernementalita“ se již nesnaží o komplexní ovládnutí společenského tělesa a disciplinaci či normalizaci individua, nýbrž o jistou technologii prostředků, která je s to integrovat náhodu,

⁵ Jen připomínáme, že na poli teorie hodnoty toto schéma zcela zásadním způsobem naborala tzv. „marginalistická“ revoluce (W. Jevons, C. Menger, L. Walras), která proběhla v sedmdesátých letech 19. století, definitivně se rozloučila s pracovní teorií hodnoty a nahradila ji teorií mezního užítku.

určitou volnost rozhodování jedince a prvky toho, co bude Foucault nazývat transverzalita.

Analýza takto nově pojatého subjektu neoklasické ekonomie přivádí Foucaulta k dalšímu velmi důležitému historickému rozlišení. *Homo oeconomicus*, jak zní obecné pojmenování pro tento subjekt, vykazuje u neoklasiků podstatně odlišné znaky od pojetí klasického. Zatímco ve druhém případě je uvedený subjekt plně poslušen svých zájmů, které lze vposled sladit se zájmy druhých pomocí tržních mechanismů, považuje (především) chicagská škola ekonomický subjekt přímo za předmět této racionality, tedy za něco, co je v principu „vládnutelné“ („gouvernable“).

Foucaultova analýza figury *homo oeconomicus* poukazuje ještě k jednomu problému širšího rázu, než je jen rozdíl mezi dvěma historickými koncepcemi této figury. Historicky se totiž *homo oeconomicus* – definovaný především pojmem individuální volby – utváří v opozici vůči teorii suverenity, jež je úzce spjata s právní koncepcí subjektu (*homo iuridicus*), a zároveň vůči koncepcím státního zájmu („Raison d'État“). Jestliže totiž logika státního zájmu i logika suverenity stojí na podmínce poznatelnosti celku, pak ekonomická logika je přesně v opačném duchu založena na nepoznatelnosti celku. Nemalé problémy způsobí tenze obou logik ve chvíli, kdy právní teorie suveréna zjistí, že se v jejím poli nachází element, jenž uniká jejímu pohledu. Právě v této chvíli se stává možným něco jako liberální technika vládnutí a jen díky ní se obecný režim vládnutí nerozpadne na dvě heterogenní větve – suverénní a ekonomickou.

Referenčním rámcem pro tuto novou formu guvernementality již nebude poddaný ani stát, nýbrž „občanská společnost“, kterou Foucault chápe v úzké korelaci s pojmem *homo oeconomicus*. Občanská společnost podle Foucaulta nemá hrát roli něčeho původnějšího, než je vláda či stát, něčeho, co je vůči těmto formám vnější a setrvává v opozici, nýbrž něčeho, „co tvoří součást moderní vládní technologie“. Foucault nazve tuto skutečnost občanské společnosti „transakční realitou“ a bude jí přikládat (možná až unáhleně) stejnou funkci jako dříve šílenství nebo sexualitě, totiž funkci něčeho, co vládní technologie *produkuje*. I když je Foucault v těchto chvílích mimořádně skoupý na slovo a propadá schematicismu, lze jeho představu přiblížit zhruba následovně: transakční realita není danost, protože je produktem mocenských strategií, ale zároveň je to něco, co těmto strategiím uniká. Občanská společnost je toho vskutku ilustrativním příkladem. Je mocenským korelátorem liberálního režimu vládnutí, a tedy i jeho produktem, ale zároveň něčím, vůči čemu si tento režim neustále klade omezení, a tím i zpochybňuje sebe sama, resp. účel, jímž se definuje, tedy vládu.

V rámci jedné recenze lze sotva předvést hojnost témat, které Foucaultovy přednášky obsahují. Pokusili jsme se zde načrtnout pouze kostru základních motivů, jimiž se zabývá. Nemalou obtíž případnému čtenáři připraví přednášková forma, jež byla editory při vydávání textů zachována.⁶ Na rovině obsahové snad může-

⁶ O tom podrobně viz doslov M. Sennellarta a P. Horáka.

me pochybovat o výběru interpretovaných textů či autorů a charakteru někdy snad až příliš zobecňujících soudů. Není snad ovšem nutné zdůrazňovat, že Foucault v těchto přednáškách představuje jakýsi *work in progress*, v němž často mění témata z přednášky na přednášku nebo se vrací k již probraným tématům z jiné perspektivy. Někdy se podle mého názoru jedná o cílenou a velmi sofistikovanou provokaci za účelem vyvolání diskuse. Rád bych se k jednomu takovému bodu vrátil trochu obšírněji.

Bylo správně řečeno, že Foucault nepíše v přísném slova smyslu žádné dějiny liberalismu.⁷ Domníváme se, že od začátku až do konce mu jde o zkoumání určitého protipólu technologie moci, kterou studoval v prvním svazku *Dějiny sexuality* a již dal název „biomoc“. Tímto protipólem je určitý režim vládnutí, „gouvernementalité“ či „vládnost“, které Foucault dává jednou jméno (neo-)liberalismus, jednou politická ekonomie – a je příznačné, že mezi nimi často nečiní nijak závažnější rozdíl. Na jedné straně tedy starost o populaci, její zdraví, růst a především bezpečnost, na druhé straně pak ekonomie s vlastní racionalitou, charakterizovanou dvojí protikladnou funkcí: principem vládnutí a zároveň jeho vnitřním omezením. Je důležité si uvědomit, že se tyto dvě formy historicky nevyklučují, naopak jedna podporuje druhou.

V tomto ohledu je příznačné, že Foucault upírá socialismu jakoukoli svébytnou governmentalitu. Velmi specifickou roli v tomto smyslu hraje

německá poválečná sociální demokracie. Ta musela, pokud chtěla hrát legitimní roli v nově ustanoveném státě, odmítnout socializaci výrobních prostředků a přijmout kapitalismus, trh a soukromé vlastnictví, protože ty nyní tvořily základ legitimacy státu vůbec. V důsledku toho by pak podle Foucaulta sociální stát evropských sociálních demokracií nepředstavoval žádnou svébytnou alternativu a model vládnutí⁸ – šlo pouze o mechanismy ekonomické intervence zaváděné zevnitř a v rámci liberalismu pro zachování tohoto liberalismu samého (74–75). Socialistické strany z tohoto pohledu tak jako tak přijaly (či musely přijmout) kapitalismus jako nutný předpoklad legitimní vlády, a to buď v zájmu státotvornosti (jako v Německu), nebo z obavy před diskreditačním obviněním z totalitarismu (nacismu nebo stalinismu).⁹

Na pozadí této problematiky socialismu, která je v rámci probíraných přednášek zdánlivě okrajová, můžeme nahlédnout i Foucaultův na první pohled vskutku nepříliš průhledný

⁸ M. Foucault, *Zrození biopolitiky*, str. 94: „Socialismus, a skutečně, historie to ukázala, může být uskutečněn jen tak, že je napojen na typy různých umění vládnout.“

⁹ Odtud lze podle nás vyvodit i jeden příspěvek k teorii totalitarismu. Má-li se tato teorie ještě udržet jako akceschopná, bude muset opustit jakékoli původní spojení mezi socialismem (a v daném případě i komunismem) jakožto určitou „ekonomickou, společenskou a historickou racionalitou“ a totalitarismem jakožto určitou technologií moci, která nahrazuje stát stranou; viz tamt., str. 170–171.

⁷ Tak poznamenává P. Horák v do-slovu (*Zrození biopolitiky*, str. 341).

postoj k liberalismu. Nepochybně je nezadatelným právem autora doslovu vyjádřit k problému svůj názor, nicméně forma, již to učinil, v nás vyvolává pochybnosti. Petr Horák doslova píše: „Michel Foucault ve svém kurzu ovšem nepřednášel dějiny ekonomických teorií: liberalismus (*a podotknu to raději rovnou pro ty, kdož si otevřou z celé knihy nejprve tento doslov, Foucault se velmi jasně vyslovuje ve prospěch liberalismu*) mu představuje především jistý způsob vládnutí.“ (341–342, zvýraznil J. R.) Je jasné, že v rámci krátkého doslovu není dostatek prostoru pro rozsáhlé citace či bibliografické odkazy, ale přece jen: vyslovení tak kategorického soudu, jenž může zásadním způsobem ovlivnit způsob četby, by vyžadoval nějakou pevnější oporu. Lze se jen dohadovat, jaké pasáže má Horák konkrétně na mysli, protože pokud se ve Foucaultově (i Horákem zmiňovaném) „myšlení vnějšku“ potkáme s něčím nejméně, pak je to právě jakékoli jasné vyslovení pro ten či onen již existující filosofický směr, natož pro nějakou politickou doktrínu.

Petr Horák může mít patrně na mysli Foucaultovu angažovanost v aféře „Croissant“,¹⁰ a především to, co přišlo po ní, totiž Foucaultovu roztržku jak s politickou levicí, která v podstatě souhlasila s vydáním tohoto obhájce RAF zpět do Německa,¹¹ tak s určitou částí levicové intelek-

tuální scény, která zase obviňovala tehdejší SRN z fašistických praktik.¹² Odtud však samozřejmě nevyplývá, že by se Foucault klonil k liberalismu. Obvinění z fašismu a totalitární praxe není rozhodně vynálezem intelektuální levice sedmdesátých let, ale naopak konstrukcí a vůbec nutnou podmínkou nástupu neoliberalismu (a to jak v německé, tak v americké podobě) ve druhé polovině 20. století (viz 168–171, ke směřování sociálního státu – „welfare state“ – s totalitními režimy). Opakuje-li levice tuto kritiku v obráceném gardu (122), pak se dopouští stejného prohřešku jako neoliberalismus. Foucault tento typ kritiky vcelku jednoznačně odmítá; ne snad proto, že by opomíjel nebezpečí jednoho či druhého či snad preferoval liberalismus oproti totalitarismu jako jedinou možnou alternativu, ale proto, že je tato kritika anachronismem a nijak se netýká skutečných problémů doby. Jistou míru Foucaultova zaujetí liberalismem lze vysvětlit především historickou korelací tohoto směru s politikou bezpečnosti a *last but not least* historickým monopolem v oblasti umění vládnout, které socialismu scházelo a k jehož vytvoření Foucault vyzýval (96).

Druhým možným opěrným bodem pro Horákovu interpretaci mohly být pasáže, v nichž Foucault komentuje neoliberalismus chicagské školy. Již výše jsme zmínili určité Foucaultovo

¹⁰ M. Foucault, *Va-t-on exrader Klaus Croissant?*, in: *Dits et Écrits*, II, 1977–1988, Paris 2001, str. 361–365.

¹¹ Týž, *Lettres à quelques leaders de la gauche*, in: *Dits et Écrits*, II, str. 388–390.

¹² Týž, *La sécurité et l'État*, in: *Dits et Écrits*, II, str. 383–388, zvl. str. 385. Obecně o celkové politické situaci a Foucaultově roli v ní viz M. Foucault, *Securité, Territoire, Population*, str. 385–386. Zde též odkazy na další literaturu.

okouzlení environmentální politikou Garyho Beckera a rovněž stylem analýzy, která umožňuje jednak posuzovat míru efektivity státních zásahů a jednak rozšířit vlastní ekonomický model na mimotržní sféry lidského jednání. Kromě určité míry provokace, již muselo toto vstřícnější čtení americké neoliberální politiky ve francouzském universitním prostředí nepochybně vyvolat,¹³ si lze jen těžko představit, že by se houževnatý kritik všech forem biomoci stal zastáncem přístupu, který umožňoval (a nutno zdůraznit, že v *jiné formě*, než byla biopolitika populace v 18. a 19. století) v rámci teorie lidského kapitálu nástup nové biopolitiky, založené tentokrát na soukromém vylepšování vlastního genetického fondu a vůbec celé mašinérie hygieny a ochrany zdraví (204).

Foucaultovi však v daném bodě nejde ani tak o nový režim vládnutí, jako spíše o akcent na odlišný typ analýzy ekonomického a mimoekonomického chování jedinců, jimž chce naznačit svou distanci oproti analytickým modelům klasické politické ekonomie, a především petrifikovaného marxismu,¹⁴ jehož základní nedostatek tkvěl nepochybně v tom, že nedokázal ade-

kvátně reagovat na marginalistickou revoluci v ekonomii – teoretický rámcem všech odnoží neoliberalismu – s jeho orientací na výsadní postavení chování jedince v rámci analýzy trhu a společnosti.¹⁵

I přes Horákovu nepochybnou kompetenci jakožto zkušeného překladatele a vynikajícího znalce francouzské filosofie čtenáři doporučujeme, aby si před nalistováním doslovu nejdříve přečetl celou knihu, a pak věc posoudil sám. Naším cílem rozhodně není rozvířovat (asi poněkud zbytečnou) debatu o Foucaultově postavení na politické aréně, ale poukázat na problém, který autor nepochybně chápal jako palčivý a jemuž mimo jiné zasvětil velkou část své politické angažovanosti. Řeč je o absenci socialistického (či obecně řečeno levicového) způsobu umění vládnout. Vytvoření takovéto koncepce je bez debat základním problémem levice dodnes.¹⁶ Je-

stať *Les mailles du pouvoir*, in: *Dits et Écrits* II, str. 1005–1006.

¹⁵ O tom, že tento „metodologický individualismus“ (Schumpeter) nemusi být zcela neslučitelný s marxismem, svědčí kniha J. Elstera; viz *Making Sense of Marx*, Cambridge 1985.

¹⁶ Ve Francii se o nový typ analýz pokouší skupina MAUSS, soustředěná kolem A. Caillého a L. Boltanskiho, jež jimž společným jmenovatelem je despekt k modelu založeném na předpokladu utilitaristického a racionálně jednajícího individua. Spolupracovníkem této skupiny je i Christian Laval (citovaný i P. Horákem), jehož kritika neoliberálního pohledu na společenské jevy může posloužit jako pendant vůči analýzám Garyho Beckera i německého ordoliberalismu. Viz např. Ch. Laval, *L'école n'est pas une*

¹³ V každém případě je třeba zmínit, že americký ekonomický neoliberalismus nebyl pro francouzskou odbornou veřejnost úplnou neznámou a receptce i kritická diskuse probíhala po celá 70. léta. K tomu viz P. Horák, doslov ke *Zrození biopolitiky*, str. 324, pozn. 1.

¹⁴ To rozhodně neznamená, že by se Foucault s Marxem rozloučil naprosto. Opak je pravdou. K jinému čtení Marxe jako analytika mocenských vztahů viz

jím nutným předpokladem je ovšem nepředpojatá kritika neoliberalismu. Domníváme se, že Foucaultovy přednášky nám pro ni vytvářejí dostatečně fundovaný rámec.

Na závěr již jen několik poznámek k překladu. Je velmi sympatické, že se Petr Horák snaží v co největší míře zachovávat blízkost originálu. Nutnou daní za to je někdy až příliš přísná snaha o kopírování struktury francouzské (nutno dodat, že mluvené) věty spolu s některými poněkud krkolomnými výrazy. V rámci možností, jež jsou dány originálem, ale překlad rozhodně nepůsobí kostrbatě. Přesto bych se rád krátce zastavil u převodu určitých termínů. Je nepochybně svatým právem překladatele použít specifický výraz či novotvar ve chvíli, kdy si to překlad

vyžaduje, a to zvláště v případě, kdy originál novotvarů užívá rovněž.¹⁷ Stálo by však za úvahu, zda je vůbec nutné překládat například francouzský termín „gouvernementalité“ poněkud archaicky znějícím slovem „vládnost“ a neponechat raději počeštěné „governmentalita“. Na druhou stranu se domnívám, že francouzský termín „raison d'État“ má v češtině odpovídající (jakkoli poněkud mnohoznačný) ekvivalent v termínu „státní zájem“. Použití archaické „státní rezóny“ se nám v tomto případě zdá umělé a nic neříkající. Tyto závěrečné poznámky rozhodně nejsou žádnou kritikou, ale jen pokusem zauvažovat nad překladatelskými možnostmi ještě dříve, než se Horákovy překlady stanou zavedenou normou.

Jiří Růžička

entreprise. Le néo-libéralisme à l'assaut de l'enseignement public, Paris 2003.

¹⁷ To je právě případ klíčového pojmu „gouvernementalité“, který je ve francouzštině neologismem. Foucault si jej mohl vypůjčit z *Mytologií* R. Barthesa (přel. J. Fulka, Praha 2004, str. 129). Za tuto připomínku vděčím J. Fulkovi.